

FENT DE DETECTIUS DEL PASSAT: LA MISTERIOSA DONA DEL COTXET. LES FOTOGRAFIES FAMILIARS COM A RECURS EDUCATIU.

ANTONI BARDAVIO NOVI

Professor del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i de la Unitat Departamental de Didàctica de les Ciències Socials de la UAB

SÒNIA MAÑÉ OROZCO

CardiumEducarQ i professora del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya

CDA DE LA NOGUERA.

Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya / Càrdium EducArq

1. ENDINSAR-SE A LA HISTÒRIA EN UNS ENCANTS

Platja de Berà, 1954.

Passejant un diumenge al matí per una fira d'antiguitats vam topar amb una caixa antiga de cartró, era plena de records i de fotografies velles. Un parell d'imatges em van cridar l'atenció: una dona semblava que s'aturava i es girava mirant-nos somrient mentre passejava un cotxet amb una criatura. Tot seguit, una allau de preguntes ens van envair: Com havia arribat fins allà aquella caixa? Qui era aquella dona del cotxet? Quina edat tindria ara? Estaria viva? On havia viscut? Per què anava vestida d'aquella manera? Com havia estat la seva vida? Quina època li havia tocat viure? En girar una de les fotografies, escrit amb llapis s'hi podia llegir: «Platja de Berà 1954». Vaig començar a fer càlculs i a imaginar-me l'edat que tindria ara. Se la veia feliç en aquells instants, em resultava curiós com es recollien els cabells a la dècada dels cinquanta, i què me'n dieu del seu vestit? I del cotxet? Aquell cotxet ens resultava familiar, ja l'havíem vist en imatges antigues de les nostres famílies. Formava part, doncs, d'una identitat cultural familiar compartida per molts de nosaltres. Tot aquell joc detectivesc ens havia portat de ple amb aquella imatge a la dècada del 1950. Per què no fer el mateix amb els nostres alumnes? Cada alumne podria buscar una fotografia antiga familiar i imaginar com era la vida en aquell instant.

2. LES FONTS DE LA HISTÒRIA

Coneixem el passat a partir de fonts: objectes, restes, escrits, testimonis... Les fonts poden classificar-se segons si són coetànies als fets sobre els quals informen; segons la seva naturalesa, o segons el tipus d'informació que ens aporten.

Les fonts coetànies són aquelles que van ser generades en el mateix moment o període d'un fet o moment històric, o van estar directament relacionades amb ell. Les anomenem *fonts primàries*. Les *fonts secundàries* són les generades amb posterioritat als fets que descriuen.

Les fonts segons la seva naturalesa

- Materials: objectes i restes que poden tocar-se (restes arqueològiques, monuments, ceràmiques, eines...).
- Textuals o documentals: tota mena d'escrits (testaments, documents legals, premsa, un rebut, el text d'una làpida...).
- Iconogràfiques i cartogràfiques: dibuixos, il·lustracions, pintures, fotografies, cinema...

Les fonts segons el tipus d'informació que aporten

Segons subministrin informació:

- Econòmica.
- Social.
- Artística.
- Tecnològica.
- De vida quotidiana.
- ...

3. LA FOTOGRAFIA COM A FONT PRIMÀRIA

La didàctica de la història utilitza fonts de diferent naturalesa per reconstruir i interpretar el passat. Aquestes fonts ja hem vist que poden ser objectes i restes del passat (fonts materials), però també relats i documents (fonts textuals i documentals) o imatges (fonts iconogràfiques). Aquestes darreres poden ser pintures o dibuixos o també, des de l'any 1839 amb la divulgació mundial del primer procediment fotogràfic (el daguerreotip), la fotografia. Originàriament la fotografia va aparèixer com una tècnica capaç de fixar imatges de la realitat. Les primeres fotografies –habitualment paisatges i retrats– tenien punts en comú amb els gustos estètics de la pintura, però amb el temps han anat convertint-se en un autèntic mostrari de les formes de ser i de fer de les persones arreu del món i al llarg del temps.

La fotografia és a la vegada un document i una font per conèixer la història, ens proporciona diferents continguts que mostren detalls qualitius que no solen aparèixer en les fonts escrites, orals o materials. Les fotografies ens mostren elements i detalls qualitius que no es troben en les fonts escrites, orals o materials. Són com una mena de moment «congelat», un instant que ens explica moltes coses.

La font fotogràfica permet elaborar observacions significatives en relació amb contextos concrets, desenvolupa el treball de descripció i permet processar per escrit els resultats observats, relacionant-los amb qüestions plantejades. També poden utilitzar-se com a fonts primàries de les quals poden deduir-se fets, verificar afirmacions de fonts secundàries o comparar situacions.

En quins aspectes podem fixar-nos en mirar una fotografia antiga? Entre d'altres:

- La moda.
- Els rols de gènere.
- La vida quotidiana.
- Les festes.
- Els jocs i les joguines.
- El paisatge.
- L'urbanisme.
- Els transports.
- L'art.
- La publicitat.
- La propaganda política.
- Els avenços científics.
- La tecnologia (estris, eines, maquinària...).
- Els espectacles.
- L'esport.
- L'organització i els processos de treball.
- La religiositat.

4. LA FAMÍLIA COM A ESPAI D'APRENENTATGE

La memòria ens fa humans. La fotografia permet retenir imatges que formen part dels nostres records i de les nostres emocions, i la família és un dels nuclis importants de desenvolupament de la nostra faceta humana.

La fotografia familiar pren imatges relacionades amb les activitats i esdeveniments familiars; viatges, excursions, celebracions, activitats lúdiques, esportives... Són així d'una enorme riquesa a l'hora d'informar-nos sobre la vida quotidiana de les persones durant uns anys determinats.

Els valors socials i culturals, la distribució de rols segons grups socials o de gènere, els canvis culturals o les relacions familiars o de poder són alguns dels aspectes sociològics a què ens apropa aquest tipus de fotografies.

5. DIDÀCTICA DE LA FOTOGRAFIA DES DE LA PERSPECTIVA DE L'ENSENYAMENT DE LA HISTÒRIA

La utilització de la imatge creada per la fotografia com a font documental aplicada a l'ensenyament de la història és una de les tasques pendents de la didàctica de les ciències socials. Això podem percebre-ho només fixant-nos en la minsa bibliografia que hi ha sobre aquesta temàtica. Habitualment la fotografia tan sols s'utilitza com a font secundària per il·lustrar uns continguts com a simple comentari visual, de reforç d'allò que s'explica per escrit, no com a document a tractar de manera específica.

La fotografia és un suport que ens pot ajudar a concebre el conjunt de categories temporals, a tractar moltes relacions amb el temps: ritmes (conseqüència - regularitat), l'orientació (passat - present - futur), les posicions relatives dels instants (successió - simultaneïtat), les duracions (variabilitat - permanència - perennitat), les velocitats (lentitud - rapidesa).

Per aconseguir que les imatges ens aportin informació, però, cal aprendre a llegir el seu llenguatge. Fent-nos les preguntes pertinents, arribarem a interpretar-les. I, d'això, se n'ha d'aprendre des de l'escola.

La lectura de la imatge fotogràfica presenta dos nivells diferents:

- El primer nivell de lectura, que correspon a l'observació dels elements directament observables i que està relacionada amb els coneixements previs i l'experiència de qui observa. Una aproximació inductiva basada en la capacitat d'inferir, tot observant, aspectes i qualitats que puguin ser interpretables (analitzats) i explicats de forma justificada.
- El segon nivell de lectura o lectura en profunditat, que correspon al que es desenvolupa en aplicar una tècnica d'observació científica, sobre la base d'uns procediments determinats i integrats en un procés d'investigació guiada per uns objectius de recerca. El que podríem anomenar el transfons de la imatge, l'anàlisi del seu significat.

En aquest article proposarem exemples amb relació al primer nivell, pensat per a alumnes entre els 9 i els 12 anys (cicle mitjà i cicle superior d'educació primària i primer curs d'educació secundària obligatòria).

6. EXEMPLES D'EXPLOTACIÓ DIDÀCTICA DE FOTOGRAFIES FAMILIARS

En el moment de plantejar un treball amb fotografies amb alumnes, podem optar per dues possibilitats d'estudi:

- Una aproximació sincrònica: apropar-se a la fotografia observant el moment temporal quan va ser realitzada.
- Una aproximació diacrònica: comparant un element de les fotografies amb el mateix d'avui dia, tot observant canvis i continuïtats d'aquest en el temps. Una mena de finestra oberta al passat i el present.

Anem a veure algun exemple.

DESCRIPCIÓ D'UNA FOTOGRAFIA

Fotografia feta a l'avinguda Meridiana de Barcelona l'any 1953.

Com titularies la fotografia?
PASSEJANT EL NADÓ
Qui s'hi veu?
Una mare i un pare amb el seu fill o filla en un cotxet.
Què fa o fan?
Segurament estan passejant. És de dia i, per tant, possiblement és un dia festiu.
Com va o van vestits?
La mare porta faldilla per sota els genolls i un jersei agafat a la cintura amb un cinturó. El pare porta vestit fosc amb camisa blanca. Ell està fumant una pipa.
On és o són?
En un carrer de vorera ampla.
Es veuen altres persones en un segon pla?
No.
Com són els edificis o monuments, si n'hi ha?
Un bloc de planta baixa i dos pisos, al fons.
S'hi veu algun mitjà de transport?
Dos combois de tramvia.
S'hi veu algun tipus de publicitat o propaganda?
Els tramvies porten anuncis, un d'ells de Jabón San Martín. Cercant a Internet hem sabut que era una antiga fàbrica de sabó que tenia la seu original a l'antic poble de Sant Martí de Provençals, que avui forma part de Barcelona. L'altre porta propaganda del Brandy Hispano, que es va començar a comercialitzar l'any 1870.
Descriu la fotografia explicant tot el que has assenyalat que s'hi veu.
A la fotografia podem veure un matrimoni dels anys cinquanta del segle XX. Ho podem saber per l'aspecte del vestuari que porten i pel tipus de tramvia que també s'hi veu.

Ara fes-ho tu amb la fotografia següent.

Fotografia feta a l'avinguda Meridiana de Barcelona l'any 1951.

Com titularies la fotografia?
Qui s'hi veu?
Què fa o fan?
Com va o van vestits?
On és o són?
Es veuen altres persones en un segon pla?
Com són els edificis o monuments, si n'hi ha?
S'hi veu algun mitjà de transport?
S'hi veu algun tipus de publicitat o propaganda?
Descriu la fotografia explicant tot el que has assenyalat que s'hi veu.

COMPARAR UNA IMATGE DEL PASSAT AMB UNA DEL PRESENT

Fotografia feta l'any 1954 a la platja de Berà.

Fotografia feta l'any 2017 a la platja de Salou.

Com titularies les fotografies?
DIA DE PLATJA
Qui es veu en cadascuna d'elles?
<p>a) Una dona.</p> <p>b) Un munt de gent.</p>
Què fan?
<p>a) Banyar-se.</p> <p>b) Banyar-se i prendre el sol.</p>
On són?
<p>a) A la platja.</p> <p>b) A la platja.</p>
Com va vestida la gent?
<p>a) Amb banyador de cos sencer.</p> <p>b) Amb tot tipus de banyadors, les dones majoritàriament en bikini.</p>
Es veuen altres persones en un segon pla?
<p>a) No, està sola.</p> <p>b) Hi ha multitud de persones en tots els plans de la fotografia, totes a la mateixa platja.</p>

S'hi veu algun mitjà de transport?
a) No. b) Matalàs inflable i taula de surf.
Com són els edificis o monuments, si n'hi ha?
a) No n'hi ha. b) Es veuen molts blocs d'apartaments.
Descriu les fotografies explicant tot el que has assenyalat que s'hi veu i remarcant les semblances i diferències entre ambdues.
<p>A la fotografia més antiga, dels anys cinquanta del segle XX, es veu una platja molt buida. És paradisiàca. A l'actual, a pocs quilòmetres de l'anterior, hi veiem una multitud de gent. Està clar que ha canviat molt l'hàbit d'anar a la platja a fer turisme. Entre altres coses perquè segurament als anys 1950 la majoria de les famílies no tenien prou diners per anar de turisme i s'havien de quedar a casa quan tenien festa. Això també pot veure's a la fotografia antiga ja que no s'hi veuen edificacions a prop del mar; en canvi, a l'actual és ple d'edificis d'apartaments a primera línia de mar.</p> <p>La noia de la fotografia antiga porta un banyador complet amb forma de pantaló curt a la banda de baix que avui dia no es veu. A la fotografia actual, s'hi veuen moltes dones, la majoria amb bikini. Les dones que porten banyador complet, el porten arrapat completament al cos i el camal de sota és curt.</p> <p>Als anys cinquanta de ben segur s'haurien escandalitzat pels models de banyadors que es llueixen avui dia a les platges.</p>

Ara fes-ho tu amb les fotografies següents fixant-te sobretot en la forma de vestir dels nens que hi surten.

Fotografia feta a Benissanet l'any 1958.

Fotografia feta al Pirineu l'any 2017.

Com titularies les fotografies?
Qui es veu en cadascuna d'elles?
a)
b)
Què fan?
a)
b)
On són?
a)
b)
Com va vestida la gent?
a)
b)
Es veuen altres persones en un segon pla?
a)
b)
Describeu les fotografies explicant tot el que has assenyalat que s'hi veu i remarcant les semblances i diferències entre ambdues.

COM CANVIEN ALGUNS OBJECTES AMB EL TEMPS

Els canvis en les nines

Fotografia feta l'any 1955.

Nina de l'any 1969.

Nina de l'any 2017.

Com és la nina dels anys cinquanta?

És molt senzilla. El cos es veu fet de roba plena de sorra o serradures i el cap està fet amb cartró pedra pintat. Els braços i les cames no tenen gens de detall i no té ni mans, ni peus.

Com és la nina dels anys setanta?

És una nina molt realista. Sembla feta de goma (el cap) i plàstic (el cos i les extremitats). Té una melena espectacular. Porta un model de vestit de bany que sembla ajustat a la moda dels anys 1960. Porta accessoris (tovallola i bossa).

Com és la nina actual?

És una nina molt realista, fins i tot en els detalls de les faccions de la cara. Porta un vestit i calçat molt detallat i a la moda actual.

Explica quines diferències veus en les tres nines:

Les nines han anat canviant augmentant el seu realisme. Els nous materials (plàstic i goma) ho afavoreixen. Les nines més actuals van més vestides com a nenes/noies. Com més antigues, semblen representacions de dones més grans.

Ara fes-ho tu amb les fotografies següents fixant-te en l'evolució dels cotxets per a nadons:

Fotografia anys 50 del segle XX.

Fotografia anys 70 del segle XX.

Fotografia actual.

Com és el cotxet dels anys cinquanta?
Com és el cotxet de finals dels anys seixanta?
Com és el cotxet actual?
Explica quines diferències veus en els tres cotxets.

7. PER FINALITZAR LA PROPOSTA

Pretenem apropar la història als infants i adolescents gaudint de les possibilitats que ens aporten les fotografies. I quina manera millor d'apropar la història que rebuscant entre les imatges del passat familiar per poder gaudir de la immersió en una època real passada? Si aquelles imatges per als nostres alumnes són relíquies, podem doncs aprofitar aquell sentit de pertinença i, per tant, el seu gran impacte emotiu per treballar un moment històric puntual. Tal vegada la narrativitat de les pròpies imatges ja ens parla per si

sola. Deixem que els alumnes se sentin actors de la seva pròpia història, donem un paper als qui creuen que no tenen història; molts alumnes encara pensen que la història és una història llunyana de personatges poderosos quan en realitat nosaltres som història, està en el nostre entorn més proper, en la família, en nosaltres mateixos.

No hi ha casa que no tingui la capsa o l'àlbum de fotografies de família. Són, per tant, un recurs força universal i, per tant, a l'abast dels centres educatius.

I si no, sempre queden els encants.

BIBLIOGRAFIA

ARQUÉ I BERTRAN, M. T. (2004). *La imatge visual en la didàctica de les ciències socials. Tractament de la imatge en els cicles mitjà i superior de l'educació primària*. Tesis doctoral dirigida per la Dra. Gemma Tribó Traveria i presentada al Departament de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona. Tesis doctorals en xarxa: www.tesisenred.net/handle/10803/1333?show=full.

BARDAVIO, A.; BOU, N.; ITURRATE, G.; PÉREZ, X. (1996). *Les fonts en les ciències socials. Instruments per a l'estudi de les societats*. Barcelona. Ed. Graó.

FELIU TORRUELLA, M.; HERNÁNDEZ CARDONA, F. X. (2011). *12 ideas clave. Enseñar y aprender historia*. Barcelona. Ed. Graó.

GONZÁLEZ MASIP, A. (2009). *Observació i anàlisi de fonts fotogràfiques*. Servei Didàctic de l'ANC. Col·lecció Fem Parlar les Fonts. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Generalitat de Catalunya.

TREPAT CARBONELL, C.; RIVERO GRACIA, P. (2010). *Didáctica de la historia y multimedia expositiva*. Barcelona. Ed. Graó.

WEBGRAFIA

SANTACANA MESTRE, J. (agost 2017). «La fotografía como fuente primaria. El lechero, el cartero y la enfermera (1940). Observar lo que hay detrás de la imagen». Didáctica del Patrimonio (patrimoniocultural.blogspot.com.es).